

Celá tato posledná kapitola Engstovej práce trpí základným nedostatkom: trebaže se tu proklamatívne mluví o významu praktickej činnosti strany pro rozvoj komunistickéj morálky a o vzťahu vedeckéj etiky a politiky, prěsto tu nikde nevidíme príklad tohoto sepětí při řešení nějakého problému, třeba jen v dokreslujícím dílčím prípadu. Tato odtrženost „čistě“ teorie od propagandistického působení, která se zvláště výrazně projevuje v posledních kapitole, proniká však celou knihou. Zřejmě se Engst domnívá, že tímto způsobem si zajistí skutečnou vedeckost své práce, nebude-li jí vůbec „zatěžovat“ propagandistickým „přídavkem.“ Snad proto se častěji odvolává na čistě teoretický charakter práce a její značnější náročnost. S tím souvisí i daleko převažující deduktivní postup výkladu a rozboru jednotlivých problémů. Jako kdyby vedeckost a propagandistické působení byly v rozporu!

Celkově přináší kniha Jar. Engsta *Některé problémy vedeckéj etiky* mnoho cenných podnětů (mohli jsme se zmínit jen o některých) i určitá nová řešení etických otázek. Jasně se tu projevuje snaha po samostatném tvůrčím přístupu k zpracovávané problematice, po hlubším proniknutí k podstatě jednotlivých etických kategorií (zvláště kategorie morálního cíle). Je třeba tuto práci kladně hodnotit i proto, že za současného stavu přináší zde každý nový krok i při řešení dílčího problému celou řadu nových otázek, které není možno okamžitě zcela vyjasnit. Kniha tak zároveň působí v tomto směru jako podnět k intenzivnější a všestranné práci na rozvíjení vedeckéj etiky.

Jiří Kánský

OBJAVENIE INDIE

Veľmi dobre vieme, aká veľká a slávna bola minulosť Indie, jedného z najväčších a najvýznamnejších štátov sveta. Skrýva sa v nej nepreberné bohatstvo ľudského vedenia, jeden zo zdrojov, ktorý dáva kľúč k pochopeniu ľudských dejín a ľudskej vzdelanosti. Predsa však málo poznáme rozvetvenú a tvorivú náuku, ktoré indické dejiny vytvorili. Veľké bohatstvo filozofických myšlienok, poznatkov o živote, indická kultúra zostávajú stále ešte nie dosť odkrytými pre naše oči.

Otvára sa nám možnosť opäť trochu hlbšie sa pozrieť na toto bohatstvo. V letných mesiacoch roku 1957 sa do našich rúk dostala už pomerne dlho očakávaná kniha veľkého indického štátnika, filozofa a vedca Džaváharlála Nehru *Objavení Indie*.¹ Kniha bola predtým známa u nás len značne obmedzenému okruhu čitateľov, ktorým sa dostal do rúk anglický originál, a tým, ktorí mali možnosť čítať jej ruský preklad. Teraz sa aj širšiemu okruhu čitateľov dostáva možnosť poznať toto dielo. Kniha je významným prínosom pre viac skupín vedeckých pracovníkov. Pre orientalistov je iste významná tým, že prináša pohľad na Indiu v komplexnom poňatí, pre archeológov a historikov prináša mnoho cenného nielen materiálove, ale aj metodicky napriek tomu, že jej autor nie je historikom, ale usiluje sa o vymanenie z tradičného pohľadu Angličanov, anglických historikov na indické dejiny a na indické problémy. Tento pohľad, ako ukazuje autor, bol vždy viac alebo menej poznamenaný postavením Anglicka ako vládnucej mocnosti. Kniha má veľký význam pre znalcov medzinárodnopolitických otázok a vysvetľuje mnoho stránok a príčin terajšieho medzinárodnopolitického postoja Indie. Pritom však charakter knihy, jej štýl a jej zameranie umožňujú jej preniknutie aj do širších čitateľských vrstiev ako len medzi úzky okruh odborníkov niektorých vedných disciplín. Vyslovene politické zameranie knihy, pričom sa autor vždy usiluje o všestranný rozbor všetkých objektívnych stránok jednotlivých procesov, takúto možnosť aj poskytuje.

Chcel by som na túto knihu upozorniť aj z jej filozofickej stránky. Sám autor knihy nie je len veľký indický štátnik, ale aj filozof. Najmä úvodné a záverečné časti knihy sú objasnením autorovho stanoviska k významným filozofickým otázkam a aj celú metodiku knihy možno filozofickým pracovníkom odporúčať. Dielo, napriek tomu, že bolo písané roku 1944,

¹ Džaváharlál Nehru, *Objavení Indie*. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, n. p., Praha 1957, 588. Z angl. originálu J. Nehru, *Discovery of India* preložili Jiří Trojan, str. 5—55, František Kejdana, str. 56 — 204, dr. Oleg Staněk, str. 205 — 262, dr. Ladislav Silbrník, str. 263 — 328 a str. 365 — 386, Vladimír Marek, str. 329 — 365, Vojtěch Maxa, str. 387 — 530. Verše v preklade dr. Václava Svěráka.

napriek tomu, že autor písal knihu za mimoriadne ťažkých podmienok (v tom čase bol vo väzení v Ahmadnagarskej pevnosti, kde boli väznení odporcovia anglického imperializmu nad Indiou), je v mnohom značne aktuálne a významné aj dnes. Nesporné je, že jej určité časti sú zastaralé, že sa od toho času značne zmenilo postavenie Indie samej, že nesporne sa ďalej vyvíjali aj autorove filozofické názory. To však nemám v úmysle v tejto recenzii rozoberať, ale chcem predovšetkým upozorniť na niektoré stránky filozofického učenia v Indii a predovšetkým ukázať na vývin vedomia ľudu tak, ako o tom autor hovorí. Indické filozofické učenie je nesporne jedným z najdôležitejších a najstarších zdrojov ľudskej vzdelanosti. Jeho štúdium vyžaduje niekedy aj iné meradlá než tie, na aké sme navyknutí, hoci pochopiteľne základné filozofické otázky sa tu riešili podobne ako u nás, predsa len však ich formy, v akej boli vytýčené, sú v určitom smere odlišné. Aj spôsob riešenia niektorých otázok je špecifický indickej filozofii a čitateľ si musí nájsť akýsi vlastný kľúč na čítanie indickej filozofie.

Celá kniha je rozdelená do desiatich kapitol, v ktorých autor po dvoch úvodných kapitolách postupuje v ďalších podľa výkladu jednotlivých základných historických období indických dejín a uzatvára knihu riešením problémov vtedajšej situácie v čase druhej svetovej vojny.

V prvej kapitole, nazwanej Pevnosť Ahmadnagar, a v druhej kapitole, nazwanej Badenweiler, teda podľa miest, kde trávil významné udalosti svojho života, hovorí autor o najvšeobecnejších otázkach vývinu svetovej politickej situácie tesne pred druhou svetovou vojnou a o problémoch, ktoré postavila druhá svetová vojna, a v súlade s tým aj o jeho osobnom postoji k týmto otázkam, o vplyve jeho vlastného súkromného života, o vlastnej životnej filozofii. Je to akási vstupná brána pre pochopenie autorovho stanoviska k Indii a k problému oslobodenia Indie! Cenné je v nich predovšetkým autorovo vysvetlenie podstaty jeho prístupu k otázkam, úprimnosť a otvorenosť aj v takých otázkach, ktoré nie vždy každý autor politickej knihy odhaľuje čitateľovi. Tento osobný prístup autorov k otázkam sa prejavuje v celej knihe. Niekedy azda aj nesprávne prevažuje nad skúmaním všetkých hľadísk politického, ekonomického a sociálneho života Indie, bolo by však správne, aby aj v prácach našich autorov okrem správnych hľadísk filozofických a politických bolo oveľa zrejmejšie aj stanovisko autorovo. Presnejšie povedané, aby sa správne hľadisko nevysslovalo neosobne. Čitateľ potom akosi rýchlejšie aj pochopí zámer autora. A to Džaváharlál Nehru veľmi dobre v svojej knihe vie.

Ďalších šesť kapitol sú tie časti knihy, kde autor opisujúc významnú a slávnu históriu Indie vedie čitateľa k onomu objaveniu Indie, k vysvetleniu svojho stanoviska, prečo sa India môže a musí oslobodiť spod koloniálneho útlaku. Tu sa usiluje ukázať objavenie Indie. Sám názov knihy možno chápať niekoľkorakým spôsobom. Je to objavenie Indie pre čitateľa, je to objavenie sa Indie v svetovom politickom a kultúrnom živote. Je to koniec koncov aj objavenie Indie pre Indov samých v zmysle pochopenia tej historickej úlohy, ktorú India môže a má zohrať v budúcich dejinách. Autor sám v tretej kapitole svojej knihy, s názvom Hľadanie, píše o vlastnom objavení Indie, t. j. o svojom úsilí pochopiť Indiu, nájsť tú Indiu, ktorá bude schopná poraziť imperialistickú prekážku na ceste oslobodenia Indie. V tomto smere sú aj veľmi krásne slová autora, keď píše:

„Poznal som obratných a zbehlých remeselníkov a poľnohospodárskych robotníkov, hinduistov a moslimov, chudobnejších roľníkov a nájomcov, ktorých je tak veľa najmä v Avadhu a vo východných okresoch — Ľudí, ktorých po celé generácie drvil a zrážal do prachu útlak a bieda; sotva sa odvažujú dúfať, že príde zmena, že sa ich údel akokoľvek zlepší, a napriek tomu dúfajú a sú plní viery.“² A ďalej: „Hoci navonok bol náš ľud taký nesmierne rozmanitý a rôznorodý, všade mal onú úžasnú pečať jednotnosti, ktorá nás všetkých udržala pokope po dlhé stáročia, nech nás prenasledoval akýkoľvek politický osud či nešťastie. Jednota Indie už pre mňa teraz nebola iba rozumová koncepcia — bola to citová skúsenosť, ktorá ma premožla. Táto základná jednota bola taká mohutná, že ju nedokázalo prekonať žiadne politické rozdelenie, žiadne nešťastie, žiadna katastrofa.“³

² Recenzovaná kniha, 46.

³ Tamže, 47.

Nehru sa usiluje pochopiť ducha Indte, aby našiel „kľúč k pochopeniu svojej krajiny i svojho ľudu, vodidlo v úvahách i v činoch“.⁴ Je teda nesporné, že správne chápe aktívny zmysel hľadania filozofickej pravdy, nielen teoretickú úvahu, ale aj kľúč k činom. Tak sa tretia kapitola stáva návodom pre čitateľa, smerom, ktorý ukazuje, čo treba hľadať v histórii Indie, keď je pred nami úloha objaviť ju a doviest' ju tam, aby sa opäť pred celým svetom objavila.

Preto aj autor v štvrtej kapitole, ktorú priamo nazval Objavenie Indie, začína rozvíjať obraz histórie Indie. Vysvetľuje základy civilizácie údolia Indu, otázky príchodu Árijcov a pojem hinduizmu. Hovorí tu o prvých kultúrnych písomných pamiatkach, ktoré viedli k vytvoreniu védov a filozofie védántu, upanišád, ktoré zhrňajú a súčasne aj v istom zmysle dovŕšujú tie základné myšlienky, v duchu ktorých sú védske hymny. Potom vyslovuje svoje stanovisko k počiatkom kastovného systému, zaoberá sa otázkami začiatkov indickej filozofie. Veľmi zaujímavá je pasáž o tradíciách materialistickej filozofie v Indii. Materializmus, ako hovorí Nehru, patrili v Indii už v štvrtom storočí pred n. l. k jednému z hlavných filozofických systémov. Materialistická filozofia mala tu v svojej dobe v histórii mocný vplyv práve medzi ľuďom. Žiaľ, zachovali sa však väčšinou len doklady, ktoré svedčia o pokusoch vyvrátiť materialistickú teóriu. Mnohé doklady o indickej materialistickej filozofii nie sú doteraz preskúmané, mnohé z nich sa vôbec nedochovali. Nehru v niekoľkých vetách charakterizuje obsah a úroveň starej indickej materialistickej filozofie: „Materialisti útočili na autoritu a na všetky úravné postavenia v myslení, náboženstve a teológii. Odsúdili védy, kňazstvo a tradičné viery a vyhlasovali, že viera musí byť slobodná a že nesmie vychádzať z apriórnych predpokladov alebo iba z autority minulosti. Materialisti útočili na všetky formy mágie a povier. Ich celkové poňatie sa dá v mnohých smeroch porovnať s moderným materialistickým postojom: chceli sa zbaviť okov a príťaže minulosti, špekulatívneho uvažovania o veciach, ktoré sa nemôžu vnímať, uctievanie pomyselných bohov. Môžeme spoľahlivo predpokladať len existenciu toho, čo sme schopní priamo vnímať, každý iný záver alebo domnienka môžu byť rovnako pravdivé ako mylné. Preto sa teda iba hmota vo svojich najrôznejších formách a tento svet môžu považovať za skutočné. Nie je žiaden iný svet, žiadne nebo ani peklo, žiadna duša oddeliteľná od tela. Rozum a inteligencia a všetky ostatné sa vyvinulo zo základných živlov. Prírodné javy sa nestarajú o ľudské hodnoty a sú ľahostajné k tomu, čo považujeme za dobré alebo za zlé. Mravné zákony sú iba konvenciou, ktorú vytvorili ľudia.“⁵

Tieto slová, ktorými Nehru krátko vyjadruje základné názory starej indickej materialistickej filozofie, ukazujú na značný význam indickej filozofie, ktorá k týmto záverom prišla už viac ako pred 2000 rokmi. Výklad ďalších učení, ktoré pôsobili v najstarších rokoch v Indii a medzi ktorými osobitné miesto zaujíma budhizmus, ukazuje, aké otázky riešila indická filozofia, akou metódou ich riešila, k akým záverom pri ich riešení došla a ako sa tieto učenia rozšírili medzi ľuďom. Týmto otázkam sme u nás doteraz, napriek tomu, že India je jednou z krajín, ktoré mocne ovplyvnili vývin ľudského myslenia, venovali pomerne malú pozornosť. V skúmaní týchto otázok treba hľadať korene príčin neskoršieho vývinu vedomia ľudu Indie. Bez ich odhalenia by v Indii bolo možné ťažko uskutočniť hlbšie premeny vo vedomí ľudu v súčasnosti.

Podobne aj v piatej kapitole nazvanej Cesta stáročiami sa autor zaoberá tými istými otázkami v čase vývinu Indie od dôb vlády Guptovcov, t. j. asi od roku 320 n. l. Zaoberá sa ďalej vzťahmi Indie a Iránu, Indie a Grécka, opäť otázkami kultúrnych tradícií, budhistickej filozofie a vzťahom budhizmu a hinduizmu a dochádza k otázke indického filozofického prístupu a k výkladu šiestich systémov filozofie. Stručnosť recenzie nedovoľuje vysvetlenie týchto jednotlivých systémov a pre naše pochopenie by sme možno potrebovali širšie vysvetlenie než to, ktoré podáva sám autor. Dôležité je však pre nás uvedenie si tých myšlienkových tradícií, ktoré sa stali predpokladom pre vytvorenie súčasného indického myslenia. Džaváharlál Nehru zrejme ďaleko prenikol v pochopení týchto tradícií, čo mu nesporne umožňuje pomerne silný vplyv na súčasné myslenie indického ľudu. V tejto

⁴ Recenzovaná kniha, 47.

⁵ Recenzovaná kniha, 84.

časti však už dosť výrazne začína vystupovať vážny nedostatok knihy, výklad niektorých otázok teórie, výklad niektorých teoretických, filozofických smerov s istým odtrhnutím od širších spoločenských, ekonomických a politických zdrojov ich vzniku. Nie azda tak, že by ich výklad úplne obhádzal, ale ich súvislosť nie je dostatočne zrejmä, hoci by sme nechceli hľadať vždy priamu a bezprostrednú súvislosť.

Šiesta kapitola s názvom *Nové problémy* nadväzuje ďalej na riešenie otázok vzťahu Indie k ostatným krajinám a ľuďom, o ktorých Nehru píše už aj v piatej kapitole (India a Čína, kultúra juhovýchodnej Ázie), otázky Arabov a Mongolov, Afgáncov, otázky vzájomného ovplyvňovania a prelinania. Rieši niektoré otázky vtedajšieho indického spoločenského zriadenia a príčiny rozdielneho vývinu Ázie a Európy v technickom pokroku a tvorivej energii. Dochádza až do obdobia príchodu Angličanov do Indie. Odpoveď Nehruova na ovládnutie Indie kolonializmom, hoci sa usiluje uznať aj jeho kladné stránky, je jednoznačná: „Ale napriek tomu všetkému nie je celkom nemožné si predstaviť, že keby Británia nebola vzala na seba ono ťažké bremeno vlády v Indii a nepokúšala sa — ako nám tvrdí — tak dlho nás učiť ťažkému umeniu samosprávy, o ktorom sme doteraz tak málo vedeli, mohla byť India nielen slobodnejšia a lepšie prosperujúca krajina, ale mohla urobiť aj väčší pokrok vo vede, v umení a vo všetkom, čo robí život životom.“⁶

Vývin vedomia Indu v Indii sa v istom zmysle zastavil. Obdobie, keď mnohé národy sveta nastupujú k veľkému rozmachu, prináša pre Indiu začiatok úpadku do najhoršej, nielen ekonomickej a politickej poroby, ale aj do poroby kultúrnej, keď všetky myšlienkové rozdiely namiesto toho, aby boli prekonané, začínajú byť podporované kolonializmom, rozrastajú sa a ešte viac brzdia akýkoľvek pokrok.

V siedmej kapitole Upevnenie britského panstva a rast národného hnutia rieši otázku vytvárania novej kasty v dôsledku pôsobenia anglického kolonializmu, úlohu Indie v priemyselnom raste Anglicka a ničivé hospodárske, kultúrne a politické dôsledky toho v Indii. Ďalej píše o úlohe veľkého povstania roku 1857, o novej taktike britskej vlády. 19. storočie je obdobím, keď sa začínajú formovať tie sily, ktoré v súčasnosti dokazujú prekonať ničivú pôsobnosť anglického kolonializmu.

Tento vývin sa zosilňuje aj v ďalšom období, o ktorom hovorí autor v ôsmej kapitole, *Národné hnutie proti imperializmu*. Vtedy prichádza Gandhi, Kongres sa stáva oveľa aktívnejšou organizáciou, v ďalšom období začína vytvárať vlastné vlády v provinciách s obmedzenou právomocou. Stále viac vystupuje do popredia problém menšín a najmä vzťah moslimskej ligy a Kongresu. Kongres ešte pred vznikom druhej svetovej vojny vytvára plán prekonania hospodárskej a sociálnej zaostalosti Indie. Problémy ekonomického vývinu Indie sa začínajú stavať na poradí dňa, čo je však najvýznamnejšie, podstatne sa začína zrýchľovať tempo vytvárania novodobého proletariátu v Indii. Svetová vojna obrátila však tento vývin iným smerom.

Posledné dve kapitoly knihy, *Druhá svetová vojna* a *Opäť Ahmadnagarská pevnosť*, sú už plne v duchu vtedajších najaktuálnejších problémov, ktoré vidí autor ako jeden z predstaviteľov Kongresu a indického národnooslobodzovacieho hnutia. Píše o tom, ako Kongres formuloval svoju vlastnú zahraničnú politiku, ako riešil jeden z ústredných problémov vtedajšej politiky Kongresu, otázku pomeru k druhej svetovej vojne. Rozdielnosť britských a indických postojov k tejto otázke znamenala násilné zásahy vládnucej koloniálnej mocnosti proti národnooslobodzovaciemu hnutiu. Posledné časti knihy sú potom venované otázkam vzťahu prítomnosti a minulosti, pomeru k náboženstvu, úlohe filozofie a vedy, problémom nacionalizmu, centralizovaného štátu, pomeru k Spojeným štátom a Sovietskemu sväzu a niektorým úvahám o ďalších vývojových tendenciách v Indii. Končí vetami, ktoré sú pre autora v mnohom symbolom pre celú knihu, pre jej základnú ideu: „Najdrahšie, čo človek má, je život. Je mu daný iba raz, a preto ho musí prežiť tak, aby sa nemusel do hĺbky duše hanbiť za zbytočne prežitú roky, aby ho nepálila hanba za podlú a malichernú minulosť a aby si v hodine smrti mohol povedať: celý život a všetku silu som venoval tomu najkrajšiemu na svete — boju za oslobodenie ľudstva.“⁷

⁶ Recenzovaná kniha, 262.

⁷ Recenzovaná kniha, 528.

Tak končí recenzovaná kniha indického štátnika Nehrua. Je mnoho problémov, ktoré prináša, nad ktorými nás núti sa zamyslieť. Na niektoré z nich som sa pokúsil upozorniť v doterajšej časti svojej recenzie. V poslednej časti tejto stati by som chcel ešte upozorniť na dva problémy, ktoré majú pre filozofických pracovníkov osobitný význam, hoci tu sú aj iné, značne zaujímavé otázky. Je to otázka Nehruovho filozofického názoru a otázka rastu uvedomenia nás v Indii.

Najsôr niekoľko poznámok k prvej otázke. O niektorých filozofických názoroch autora knihy som krátko už hovoril, teraz chcem uviesť niekoľko jeho názorov a vyjadriť k nim stanovisko. Nehru píše o svojom pomere k marxizmu: „Štúdium Marxa a Engelsa mocne ovplyvnilo moje myslenie a pomohlo mi vidieť históriu a súčasné udalosti v novom svetle. Ukázalo, že dlhá retaz histórie a spoločenského vývinu má svoj zmysel, svoju postupnosť a budúcnosť prestala byť taká nejasná.“⁸ A ďalej píše: „Mnohé z marxistického filozofického svetového názoru som mohol prijať bez obtiaží: jeho monizmus, jednotu ducha a hmoty, pohyb hmoty a dialektiku nepretržitej zmeny ako evolúciu, tak skokom v dôsledku akcie a interakcie, príčin a následkov, tézy, antitézy a syntézy. Neuspokojil ma však plne ani nezodpovedal všetky otázky, ktoré mi tanuli na mysl; takmer nepozorovane sa do môjho myslenia vkrádal hmlistý idealistický názor, niečo veľmi s názorom védantovým. (Je zaujímavé, že védantová filozofia má mnoho spoločného s materializmom, pozn. J. Š.) Nešlo o rozdiel medzi duchom a hmotou, ale o niečo viac, čo leží za hranicami myslenia. Uvedomoval som si, že mravné normy sa menia a závisia od rozvoja ducha a pokroku civilizácie, sú podmienené myšlienkovým ovzduším svojej doby. A napriek tomu je v nich niečo viacej — určité základné pohnutky oveľa trvalejšieho rázu.“⁹

Nehru sa ešte na viacerých miestach svojej knihy dostáva k iným filozofickým otázkam a vyjadruje svoje stanovisko k týmto otázkam, ako aj stanovisko k tomu, ako ich rieši marxizmus. Bolo by azda lepšie citovať ešte aj niektoré jeho iné názory, no tým by rozsah recenzie musel dosiahnuť rozmery knihy. Citované názory považujem za jedny z najtypickejších. Nehru sa ďalej vyslovuje k otázkam pravdy, náboženstva, k národnostnej otázke, k praxi marxizmu a k viacerým ďalším otázkam.

Mnohé z Nehruových názorov sú pre nás prekvapujúce a s mnohými môžeme súhlasiť. Jeho filozofia je však súčasne charakterizovaná svojou vnútornou rozpornosťou. Nedostatky materializmu, s ktorými sa stretol a o ktorých hovorí, nechápe ako výzvu k ich intenzívnejšiemu prekonávaniu na pôde materializmu, ale naopak, otvára cestu idealizmu. Marxistický filozofický materializmus si nikdy neosvojoval právo na raz pre vždy uzavretý systém, ďalej sa rozvíja, rozširuje a prehľbuje svoje závery a poznatky. Zdá sa však, akoby Nehru, ktorý súhlasí s mnohými vážnymi filozofickými závermi marxizmu, nedocenil vnútornú vývojovú stránku marxistickej filozofie. Marxistická dialektika nie je len dialektikou vonkajšieho sveta, ale súčasne platí ako vnútorná zákonitosť marxistickej filozofie. Autor sám uvádza ako jednu z príčin svojho postoja: „Život je príliš zložitý a — pokiaľ mu môžeme za dnešného stavu našich znalostí porozumieť — príliš nelogický, než aby sa dal vsadiť do rámca presnej doktríny.“¹⁰

Marxizmus však predsa vždy uznával nesmiernu zložitosť života a aj to, že nie vždy všetku túto zložitosť môžeme v našom poznávaní postihnúť, pričom zo svojho tvrdenia nechcel urobiť doktrínu, ktorá by všetko postihla a vopred predvídala. Tu sa zrejme ukazuje, že autor nie dosť správne pochopil podstatu marxistickej filozofie, nechal sa v určitom zmysle ovplyvniť, ako to nepriamo aj hovorí, nedostatkami praxe, ktoré sa nevyhnutne musia v činnosti komunistov-marxistov prejavíť. Autor v určitých otázkach stojí na stanovisku nesprávneho, objektívizmu, usiluje sa vyporiadať s vplyvom súčasných vedeckých objavov na filozofiu, zostáva však stáť na polceste. Pozitívne je však jeho úsilie ísť ďalej, podporovať a opierať sa o vedu. Zdôrazňuje, že niekedy nie je dôležitá filozofická otázka „prečo“, ale otázka „ako“, pod čím si predstavuje, ako ísť ďalej v rozvoji poznania, v rozvoji vedy, ktorá sa vyvíja často bez zreteľa na to, či boli zodpovedané všetky otázky, prečo určité javy za

⁸ Recenzovaná kniha, 19.

⁹ Recenzovaná kniha, 19 — 20.

¹⁰ Recenzovaná kniha, 21.

istých okolností prebiehajú, a zaoberá sa otázkou, ako ich využiť pre ďalší rozvoj vedy a pokroku.

Pokúsil som sa len niekoľkými vetami autora a krátkym vlastným komentárom ukázať na niektoré stránky Nehruovej filozofie. Nechcem však tvrdiť, že vyčerpávam všetky jej stránky. To by si vyžiadalo oveľa rozsiahlejšie štúdie, ak nie celej knihy. Chcel som tým však aspoň krátko naznačiť, čo možno od knihy vo filozofickom prínose očakávať. To ďalšie musí čitateľ poznať sám pri prečítaní knihy. Pre nás však je z toho dôležitá jedna vec. Aký vplyv má filozofia na vedomie ľudu v Indii, a tým sa vlastne dostávame aj k druhej otázke, k otázke rastu uvedomenia mäs v Indii.

India prešla a ďalej prechádza v súčasnosti obdobím významných premien. Zo zaostalej krajiny, v ktorej sa preplietal silný feudalizmus a vplyvy anglického imperialistického kolonializmu, vytvára sa nová krajina s vyspelým hospodárstvom, presnejšie povedané so všetkými základnými možnosťami takéto vyspelé hospodárstvo vytvoriť. Mnohé základné prostriedky zostávajú v rukách kapitalistov, no kapitalizmus je tu súčasne už v svojom počiatku v istom rozsahu obmedzený a nie je rozhodnuté, či vôbec bude môcť získať absolútne všetku moc. Súčasne s tým prebieha v Indii významný proces premeny vedomia ľudu. Podstatne vzrastá tu národné sebavedomie, rastie kultúrnaosť ľudu, prekonávajú sa niektoré záporné vplyvy minulosti, vytvára sa nová indická inteligencia. India prechádza istým procesom kultúrnej premeny, ktorý je sprievodným zjavom premien indickej spoločnosti. Tieto zmeny, ktoré sa síce nerovnajú socialistickej kultúrnej revolúcii svojim rozsahom a obsahom, majú v sebe niektoré prvky, ktorými sa významne líšia od tých premien, ktorými sa vyznačovali premeny v ľudskom myslení v čase buržoáznej revolúcie a buržoáznych premien v kapitalistickej spoločnosti. O aké zmeny ide? Pokúsím sa naznačiť aspoň niektoré z nich:

1. Proces premeny vedomia ľudu prebieha v boji proti kolonializmu a imperializmu. Preto protikolonialistické a protiimperialistické myšlienky vo vedomí ľudu môžu svojou silou významne pôsobiť na to, aby sa v tejto krajine, podobne ako aj v niektorých iných nevytvoril vlastný kolonializmus a mohutné monopoly. Môže teda pôsobiť, že kapitalizmus v týchto krajinách nemusí dosiahnuť imperialistickú podobu.

2. Nové vedomie ľudu sa vytvára za nesmierne zložitých podmienok existencie silných vplyvov minulosti. Vedúce a vládnuce kruhy, ktoré majú značný vplyv na ďalšie formovanie vedomia ľudu, musia sa nevyhnutne opierať o ľud. Gandhiho činnosť proti kolonializmu, celá činnosť Kongresu sa museli nevyhnutne opierať o ľud, bojovať o jeho podporu. To však značne napomohlo k rastu vedomia, že ľud má a môže rozhodovať o svojom osude. V krajine, ktorá bola a je tak hlboko nábožensky založená, má výchova ľudu k aktivite nesmierny význam a môže za určitých okolností významne prispieť k rýchlejšiemu prekonaniu niektorých tradícií minulosti. Pasivita a nečinnosť majú v Indii jednu zo základných príčin práve v náboženstve. Hoci autor knihy v tomto zmysle v svojej knihe nehovorí, tento výsledok značne vidieť. Zvláštnu úlohu tu hrá aj indický nacionalizmus, ktorý, ako hovorí autor, „... na rozdiel od agresívneho európskeho nacionalizmu sa neusiloval zasahovať do záležitostí ostatných národov, ale viac sa usiloval o spoluprácu s nimi pre vzájomný prospech“.¹¹

Tento vývin vedomia ľudu veľmi dobre vidieť na vývine od Gandhiho, ktorého myšlienka pasívneho odporu vyjadrovala často veľmi verne súčasný stav vedomia indického ľudu, až k myšlienkam Nehruovým, ktorý sám v poslednej kapitole svojej knihy píše o úlohe mäs:

„Aj v Indii dnes panuje značný pesimizmus a rozčarovanie (t. j. roku 1944, pozn. aut. čl.), čo je pochopiteľné, veď udalosti si s našim ľudom tvrdo zahrali a budúcnosť nie je sľubná. Avšak pod povrchom to vrie a zvyšuje sa tlak, čo sú príznaky nového života a vitality a pôsobia tu aj neznáme sily. Vodcovia idú v čele, ale bezmenná a nevedomelá vôľa prebúdajúceho sa ľudu, ktorý prerastá rámec svojej minulosti, núti vodcov pohybovať sa daným smerom.“¹²

3. Zatiaľ čo sa vedomie ľudu kapitalistických krajín vyvíjalo pod oficiálnym vplyvom protisocialistickej, protimarxistickej a protisovietskej propagandy, v Indii vedomie ľudu sa pod takýmto vplyvom neuvára. Sám autor knihy, popredný indický štátnik, a mnohých

¹¹ Recenzovaná kniha, 440.

¹² Recenzovaná kniha, 471.

miestach hovorí o príklade Sovietskeho sväzu, hoci vedľa toho dáva aj svoje výhrady. V každom prípade táto okolnosť má a bude mať významný vplyv na proces ďalšieho formovania vedomia indického ľudu a pozitívne ovplyvní ďalší politický proces v Indii. Ak teraz k tomuto priaznivému vplyvu pribudla aj ľudová Čína, rozširuje sa platnosť takéhoto faktora. Podobne je to aj v otázkach filozofie. Indické filozofické myslenie nie je len záležitosťou určitého okruhu ľudí. Ľud tu má svoju vlastnú filozofiu, ktorú si vytváral po dlhé stáročia. Tradície tejto filozofie v mnohých otázkach otvárajú cestu prístupu marxistickej filozofie. Ide tu len o to nájsť tú cestu a využiť predpoklady, ktoré sú dané.

Bolo by možné ukázať aj niektoré ďalšie okolnosti, ktoré priaznivo môžu ovplyvniť rast vedomia indického ľudu, ktoré môžu rozhodnúť o tom, že vedomie ľudu sa bude vyvíjať oveľa priaznivejšie v prospech socializmu, ako sa vyvíjalo v terajších kapitalistických štátoch. Pôsobia tu však aj záporné okolnosti, veľká zaostalosť, značná názorová a náboženská roztrieštenosť a iné. Ich vzájomné stretnutie vytvorí možno aj také výsledky, ktoré sme vo vedomí ľudu iných krajín nepoznali, sú však všetky predpoklady, aby mali pozitívny charakter.

Ešte veľa myšlienok nám napadne pri čítaní tejto knihy. S mnohým aktívne súhlasíme, s mnohým sa nám chce polemizovať, s mnohým nesúhlasíme. Víťame však vydanie knihy ako významný prínos k nášmu poznaniu Indie, indického spôsobu myslenia a indickej filozofie. Oceňujeme ju ako podnet k zamysleniu sa nad problémami filozofie a treba, aby sme sa usilovali tento prínos čo najviac využiť.

Jan Škaloud